

TRAUTMANN LÁSZLÓ

A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR KUTATÁSI ÉS OKTATÁSI STRATÉGIÁJA

A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG SODRÁBAN

Elhangzott 2009. március 26-án, a "Húsz éves a Közgazdaságtudományi Kar" című tudományos ülészakon. A konferencia célja nemcsak az évfordulóról való megemlékezés, hanem a karon született tudományos eredmények megjelenítése minél szélesebb körben, különösen a kari nyilvánosság előtt. A konferenciával is szeretnénk elősegíteni egyrészt a kar szakmai közösségének erősödését, másrészt erősíteni az oktatás és a kutatás egységét, ami a társadalomtudományokban különösen fontos. Szeretnénk megmutatni a szakma művelőinek, hogy az egyetem és a Közgazdaságtudományi Kar hogyan törekszik a legújabb tudományos eredmények beépítésére oktatási programjaiba.

A Közgazdaságtudományi Kar elmúlt 20 évének kutatási és oktatási eredményeit áttekintve világosan látható, hogy új irányvonalra van szükség, bár ennek előzményei már jelen voltak az elmúlt néhány évben. Az irányváltás szoros összefüggésben van azzal a megváltozott politikai, gazdasági és tudományos helyzettel, amibe az egyetem került az elmúlt néhány évben. Az a közgazdasági elmélet és arra épülő gyakorlat került válságba, amelyik a XIX. század elméleti és gyakorlati modelljét szerette volna alkalmazni a XXI. századra. A szakmában ennek számtalan jele van. Jelentős vita zajlik a kapitalizmus fogalmáról, Nobel-díjas közgazdászok fejtik ki véleményüket arról, hogy az elmúlt évtizedek, bizonyos értelemben a XX. század kapitalizmusképe nem elégséges a következő hosszú távú korszak elméleti kereteinek felvázolásához. *Amartya Sen* fogalmazta meg legutóbb, hogy a smith-i hagyomány újraértelmezésére van szükség, mert *Smith* nem a laissez faire kapitalizmus, hanem a szabadság érvényesítéséhez szükséges intézményi keretek támogatója volt. Mások, például *Joseph Stiglitz* a piac és állam közötti harmónia megteremtését tartja fontosnak. A vita nemcsak elméleti jelentőségű.

Már a rövid távú válságkezeléshez szükséges elméleti keretről sincs egyetértés. A keynesi hagyomány, a keresletösztönzés mellett szerepet kap a *Cecil Pigou*ra épülő gazdaságpszichológiai iskola, vagy a racionális választáshoz szükséges intézményi rendet kutató, *Hicks*re támaszkodó elméleti irányzat. Ezek az eszmei hagyományok egyszerre, egymás mellett léteznek, és ez is magyarázza, hogy miért elevenítették fel *Keynes* híres mondását, amely szerint minden, magát pragmatikusnak tartó közgazdász valójában egy elhunyt elméleti közgazdász rabszolgája. A gazdaságpolitikai folyamatokban elméleti hagyományok vitatkoznak egymással, egészítik ki egymást, és egyetlen egyetem, a miénk sem mondhat le arról, hogy ezeket az eszmei irányzatokat megjelenítse a lehető legkorszerűbb formáiban. Az egyetemnek alapvető feladata és kötelessége, hogy kövesse a szakmai folyamatokat oktatási és kutatási programjában, és ebben a Közgazdaságtudományi Karnak alapvető fontosságú szerepe van.

A kar nem mindenben érvényesítette ezt a szemléletet. Tudományos teljesítménye, szakmai ereje elsősorban a módszertani területen, illetve a közgazdaságtudományhoz tartozó, de mégis annak csak egyes részeit alkotó tudományterületek művelésében jelent meg. A matematikai és statisztikai eredmények, a közszolgálat felé fordulás, a világgazdasági kutatásokban született eredmények, a monetáris politika és a vállalati pénzügyek, a viselkedésgazdaságtan, a testre szabott tömegtermelés intézményi rendje vagy a foglalkoztatáspolitikai területén a kar és az egyetem oktatási programjai összhangban voltak és vannak a nemzetközi normákkal, bizonyos területeken felveszik a versenyt az európai egyetemek többségével. Ezek az eredmények azonban csak akkor tudnak egységes rendszerré formálódni hallgatóink gondolkodásában, ha szilárd és világos elméleti keretbe illeszkednek. Ma ez tekinthető a legnagyobb problémának kutatási és oktatási programunkban, a közgazdasági elméleti alapképzés előtt álló kihívások a legfontosabbak. Ezen a területen hiányzott leginkább az elmúlt időszakban a szakmai megújulás, széttagolt szervezeti rendben, széteső tudományos tevékenységgel és érdemi szakmai iránymutatás nélkül folyt az elméleti munka a karon. A rendszerváltás után induló új oktatási és kutatási program jelentős részben azon alapult, hogy a politikai gazdaságtan eredményeit nem vagy csak nagyon részlegesen fogadta el. A mi térségünkben a neokonzervatív fordulat eszméje anakronisztikus konzervativizmussal keveredett. Noha beszéltek a szociális piacgazdaságról, de valójában a jóléti rendszerek korszaka előtti szociális viszonyokat akarták visszaállítani, másrészt miközben beszéltek a szociális piacgazdaságról, eltekintettek a részvételi demokráciától. Ma is az a tömegek tapasztalata, hogy meg kell küzdeni a részvételért a demokratikus folyamatokban. Az elmúlt idősokra az elitizmus volt a jellemző, de a felzárkózási folyamat a fejlett világ értékrendjének adaptálását követeli meg, a maga teljességében. A nyugati közgazdaságtudomány eredményeinek adaptálása során átvettünk tárgyakat, diszciplínákat, de ezek jelentős részben nem a korábbi elméletekkel folytatott vitákban formálódtak, hanem a pusztán kirekesztésen alapultak. A szűken vett közgazdaságtudományi kérdésekről nem, vagy csak nagyon csekély mértékben alakult ki kulturált szakmai vita.

A kar és ezen keresztül a magyar közgazdaságtudomány megújulásához minden szakmai műhelyre szükség van. Nem lehet az egyik egyoldalúságot egy másikkal felváltani, mert az rövid időn belül újabb elméleti válsághoz vezet. A kari vezetés számára a tudományos teljesítmény mércéje csak a módszertani következetesség lehet. Célunk, hogy minden értékelhető szakmai teljesítmény, gondolat helyet kapjon a kar kutatási és oktatási munkájában. Ezt segíti az a speciális helyzet, amelyben a Közgazdaságtudományi Kar van, hiszen a karnak egyszerre kell megfelelnie a tudományegyetemi és az üzleti iskolákra vonatkozó követelményeknek. Ez a kettősség nem hátrány, hanem – ha megvalósul – erősségnek tekinthető, mert az oktatási és kutatási folyamatban állandó kapcsolatot jelent a gazdálkodási gyakorlathoz, de az itt felmerülő kérdéseket elméleti következetességgel kell tudni megválaszolni. Ez a kettősség napjainkban konkrét problémát is felvet, hiszen a gazdasági válság Magyarországon a gazdálkodási kultúra válságát is jelenti.

A válságba került gazdálkodói kultúrát elméletileg a neoliberalizmus testesítette meg. Elméleti kritikája nélkülözhetetlen a közgazdaságtudomány útkereséséhez. A neoliberalizmus, különösen annak hazai változata a politika és a gazdaság elválasztá-

sából indult ki, abból a szemléletből, hogy a hosszú távú politikai és kulturális összefüggések nem hatnak a gazdasági folyamatokra. A piacgazdaságot egy önszabályozó mechanizmusként mutatta be, amelynek működése elválasztható és el is választandó a humanizmustól, az értékektől, a civilizáció és a kultúra eredményeitől, és még attól az intézményi kerettől is, amiben elhelyezkedik a gazdasági szereplők döntése.

A gyakorlat nem követte ezt az elméletet, a kapitalizmus-fogalom is mást jelentett nálunk, mint Nyugaton. A XX. század utolsó negyedében meghatározó fő gazdaságpolitikai irány már előkészítette a XXI. század új világrendjét. A világ meghatározó gazdaságai a globális gazdaság előnyeit kihasználva növelték nemzetközi befolyásukat, miközben a pénzügyi rendszerük önszabályozóvá vált. 2001 szeptemberétől a terrorizmus elleni harc és a demokrácia mindenek felettsége elvonta a figyelmet és eltakarta a pénzügyi szektor összeomlásának fenyegető veszélyét. A neoliberalizmus már csak egy nagyon szűk vonatkozásban tudta kifejezni a valódi gazdaságpolitikai változást. Utalásként: a közgazdaságtudomány esetében csak a pénzügyi összefüggéseket és a piaci erőket hangsúlyozta, miközben nem tárgyalta érdemben az információs technikák hatását a gazdálkodási kultúra változására. Nem vizsgálta az űrtechnológiai katonai programot, ami új technológiai pályára állította a fejlett és a fejlődő világot. Nem törődött a nyugati politikai kultúrában erősen gyökeret eresztett morális közelítéssel, a család fontosságának hangsúlyozásával. A rövid távú profitra való koncentráció tehertétele volt a hidegháború utáni átmeneti korszaknak. Az állami-gazdaságpolitikai irányítás nem felelt meg a jogállamiság normáinak. A gazdaságpolitikai irányítás, különösen a mi térségünkben erősítette ezt a szemléletet, lerombolta a bizalmat az állami intézmények iránt, általánossá tette a gazdaságpolitikai normák relativizmusát, hiteltelenné tette a politikai szereplőket. Ezek a folyamatok legalább annyira a válság összetevői, mint a szűk értelemben vett önzés.

A világgazdasági válság azt mutatja, hogy ennek a korszaknak vége, és újra szükség van az állami-gazdaságpolitikai intézmények iránti bizalom megteremtésére. A közgazdaságtudományi és a többi társadalomtudományi diszciplínák előtt álló új kihívás az elméleti tisztázás, és addig is új oktatási és kutatási program kidolgozása. Erről ma éles elméleti vita zajlik. Érzékelhető, hogy ehhez nem elég pusztán a XX. század egyik vagy másik hagyományához nyúlni. A keynesi elmélet felelevenítésével nem lehet negligálni a hayeki kritikát, a világgazdasági válság megoldásához a két elmélet szintézisére lehet szükség. Hasonlóképpen nem elég a marxi kritikát irányadónak tekinteni, hiszen a XX. század közgazdaságtudománya jelentős mértékben reagált erre, és hozzájárult egy olyan gazdasági-intézményi környezet kialakításához, amelyik nem engedte a XIX. századi nyomor és kiszolgáltatottság továbbélését legalábbis a fejlett országokban. A neoliberalizmus a jóléti rendszerek kialakulása előtti állapotokat szerette volna visszaállítani. A felzárkóztatás az eddig csak a nyugatra jellemző jogállami modell kiterjesztését is jelenti.

A karon minden szakmai műhelynek, szakmai teljesítménynek, minden olyan eredménynek teret kívánunk biztosítani, ami segíti Magyarországot a gazdálkodási kultúraváltásban. Szeretnénk hozzájárulni azokhoz az elméleti vitákhoz, amelyek segítik az új álláspont kialakulását, hiszen a nyílt, a tudományosság szabályait betartó vita a megújulás feltétele és követelménye. Az elmúlt húsz évben a hazai közgazdász-társadalomra nem volt jellemző a vita. Hitviták folytak, és az egyes álláspontok

képviselői elvitatták a másik tudományosságát is. Ezt a gyakorlatot nem lehet tovább folytatni, mert aláássa a szakma iránti bizalmat. A tudományba vetett bizalom a tudásalapú társadalom és gazdaság megteremtésének feltétele. Ez a mi szakmánk esetében azt jelenti, hogy a tudományos alapokon nyugvó gazdaságpolitikai irányítás lehetőségét nem lehet elvitatni. A jövőben az értékelvűség kirekesztésére irányuló szellemiség nem kaphat helyet. Az természetesen vita tárgya, hogy az egyes álláspontok, vélemények mennyire tartják be a módszertani szigorúságot és a tartalmi követelményeket, hogy minden szempontot figyelembe vettek-e az elemzés során. Az azonban nem lehet vitakérdés, hogy elvileg megoldható-e az a gazdaságpolitikai irányítás, ami a társadalom egészének érdekeit követi, és nem csak az egyes részérdekek képviselőit.

A szakmai sokszínűség vállalása és keresése ma már értékrendi és hatékonysági kérdés egyszerre. Több tanulmány is bizonyítja, hogy a jelentős szakmai eredmények sokkal szétszórtabban jelentkeznek, mint korábban. A különböző tudománypolitikai kutatások azt mutatják, hogy a társadalomtudományokban, és különösen a közgazdaságtanban a szervezeti sokszínűség, a tudományos műhelyek sokasága segíti, és nem korlátozza a fejlődést. Hibásnak tűnik az a gondolat, hogy a versenyképesség feltétele az oktatási és kutatási uniformizmus, a jelenlegi fejlődési tendenciák azt mutatják, hogy vezetési hiba az egyes műhelyek elnyomása, korlátozása.

A gazdaságpolitikai korszakváltással átalakul az állam feladata, aminek feldolgozása még szintén a társadalomtudományok, köztük a közgazdaságtudomány előtt áll. Az állam közvetíti a XXI. század műszaki-technológiai igényeinek megfelelő tudást a társadalom munkavégzésre képes tagjainak. A tudásalapú társadalom és gazdaság azt jelenti, hogy az állam olyan intézményrendszerrel rendelkezik, ami ezt a tudást személyre szabottan tudja átadni, olyan ösztönzési eszközöket talál, amelyek segítségével minden termelő ember képes lesz a létbiztonságát hosszú távra megteremteni a magas szintű teljesítmény mellett. A tudás teremti meg az új kapcsolatot a gazdaság különböző intézményei között, és napjaink közgazdaságtudományi közéletében egyre jobban teret vesz a piac és az állam határaitól folytatott parttalan vita. Szemben az eddigi elméleti kerettel, a kérdés nem az, hogy az állam és a piac közötti határok hol húzhatók meg, hanem hogy a globális elvárásoknak megfelelő állami gazdaságpolitikai célkitűzések milyen eszközrendszerrel valósíthatók meg.

Az egyes konkrét gazdaságpolitikai programok indítása és értékelése, ami minden közgazdász számára ma már tudományos norma, egy tágabb elméleti horizont meghatározását is igényli: mi az állam célja, feladata, mi az az intézményi keret, ami- ben elhelyezhetőek az egyes gazdaságpolitikai programok. Ez a társadalomtudományok és alrendszerük, valamint a közgazdaságtudomány közötti együttműködés új perspektíváját rajzolja ki, a politikai gazdaságtan újraélesztését igényli. Hibás álláspont az, hogy a gazdaság elszakítható a politikától, ugyanakkor az sem tartható, hogy a politika önkényes döntések halmaza, ami nem vizsgálható tudományos eszközökkel. Ez utóbbi ugyanúgy a neoliberalizmus öröksége, mint a tudomány korlátozása a klasszikus kapitalizmus értelmében vett gazdasági folyamatok elemzésére. A politikát törvények, hosszú távú összefüggések határozzák meg, és az új korszak, az új világrend azt mutatja, hogy ez az összefüggés az alapvető értékek, a biztonság, szabadság, demokrácia és jólét következetes érvényesítésén alapszik. Ennek gazdaságra vonatkozó vetületével foglalkozik a többi társadalomtudományba integrálva a

politikai gazdaságtan, ami eddig méltatlanul háttérbe volt szorítva. A politikai gazdaságtan hozzájárulhat ahhoz, hogy elméleti keretet adjon a többi diszciplína számára is a közgazdaságtudomány eredményeinek adaptálásához.

Az ebből fakadó második kérdés, hogy mi az a társadalmi közeg, amiben a gazdaságpolitikai programok megvalósulnak, és ez a szociológia, különösen a szociográfia, a társadalmi viszonyok tudományos leírása iránti szükségletként értékelhető. Végül a tudásalapú gazdaság azt is jelenti, hogy a létbiztonságot, a termelési képesség fenntartását kell segíteni az államnak, és ezen belül az egyes gazdaságpolitikai programoknak és minden gazdasági szereplőnek. Ez a tág értelemben vett munkagazdaságtan erőteljes megjelenítését igényli a kar oktatási és kutatási stratégiájában.

A mikro- és makroökonómiának az elmúlt időszakban bekövetkezett szétválasztottsága valószínűleg újragondolásra szorul. Részben azért, mert a piac és az állam intézményi szétválasztása meghaladottnak tekinthető. Részben azért, mert a fogyasztás és a termelés viszonya átrendeződik, ami elméletileg is követendő. A termelésre, de természetesen az alkotó, kreatív munkán alapuló termelésre kerül a hangsúly, és ennek feltételévé válik a fogyasztás. Ez újra felveti a tervezés iránti szükségletet, a gazdasági szereplők magatartásának előrejelezhetőségét és orientálásának eszközeit. A különböző gazdaságpolitikai területek között a tervezés alapvető fontosságú a foglalkoztatás-politikában. Ezzel egyre erősebben felvetődő kérdés az állam, a munkaadók és a munkavállalók közötti munkamegosztás és a felelősségi kör meghatározása. További kérdés, hogy mi az az intézményi szerkezet, ami a három oldal érdekeit világosan meg tudja jeleníteni, és egyúttal megfelelő módon tudja orientálni a tagságát. Ez a kérdés túlmutat a szűk civil szervezeti rendszeren, a munkaadók szövetségén vagy a szakszervezeteken, felveti a politikai intézményrendszer egészének helyét, szerepét a gazdaságpolitikai irányításban, egy új parlamenti konstrukció iránti szükséglet is megjelenhet. A vita, a különböző szakmai álláspontok kifejtése azért is szükséges, mert a „tűzoltás” alatt is lehet, sőt, szükséges az útkeresés elméleti megalapozása.

Ez nem azt jelenti, hogy a huszadik században ebben a két diszciplínában született tudományos eredmények feleslegessé válnak, hanem azt, hogy új szerkezetben érdemes ezeket tárgyalni. A kar ehhez a tudományos megújuláshoz is szeretne hozzájárulni.

A kar kutatási stratégiaváltása szoros összefüggésben van azzal az oktatási szereppel, amit Magyarországon betölt. Képzési programjaink célja felső-, felsőközépvezetők képzése és nevelése a gazdaságpolitikai intézményrendszer számára. A nevelési szempont az, ami az elmúlt húsz évben háttérbe szorult, és ma már a különböző visszajelzések azt mutatják, hogy ezen a területen is szükséges a változtatás. Az oktatási területen alapvetően tudtuk követni a nyugati egyetemi normákat, de az értékek átadásának folyamatában a kar lemaradt, és ezen a területen szükséges leginkább változtatni. Hallgatóink egy olyan közegben fognak dolgozni, ahol a jogállami normák feltétel nélküliek, ahol a jogkövetés a norma, és az együttműködés a közös értékrenden alapszik. Olyan közegben kell helytállniuk, ahol a kirekesztés, a jogegyenlőtlenség nem elfogadott, és ahol összhangba tudják hozni a biztonságot és a szabadságot. Ezen a területen az elmúlt négy évben már jelentős változások is történtek. Világos szabálykövetést folytatunk a karon, bizottságaink, különböző testületeink tevékenysége átlátható és követhető. A tömegoktatás és elitképzés rossz

dichotómiájával szemben célunk a személyesség visszaállítása, aminek legfőbb eszköze az oktatókkal szorosan együttműködő hallgatói közösségek megteremtése. Ennek érdekében alakítottuk ki, pontosabban állítottuk vissza patronáló tanári rendszerünket, a csoportbizalmik hálózatát, és ma már hallgatóink egy része szívesen dolgozik a különböző kari programok megszervezésében, lebonyolításában. Ennek folytatása érdekében szeretnénk megerősíteni a tanszékeken folyó nevelési munkát, arra ösztönözzük kollégáinkat például az új demonstrátori rendszerrel, hogy a szakmai műhelyekbe erőteljesebben, és főleg nagyobb létszámban vonják be hallgatóinkat.

A stratégiaváltás egybeesik a kar személyi állományának változásával. A fiatalítás, egy új generáció elindítása napirenden lévő kérdés. Ezt az új generációt szeretnénk bevonni a nemzetközi szakmai életbe, szeretnénk felkészíteni őket a nemzetközi szakmai követelmények teljesítésére. Ennek egyik oldala anyagi kérdés: kialakítottunk egy kari pályázati rendszert a konferencialátogatás és a külföldi publikációk (nyelvi lektorálás) finanszírozására. Ehhez illeszkedik az az egyetemi program, amelyik egy teljes félévre szóló külföldi ösztöndíjat hozott létre. A szocializálás másik oldala, hogy az egyetemnek és a karnak azokat a normákat, értékeket kell közvetítenie, amiket a világ egészének tudományos közössége elfogad. A fiatalítási folyamatban éppen ezért kell törekednünk a megfelelő arányokra.

A normaadásban természetesen támaszkodni lehet az egyetem hagyományaira, arra a nemzetközi ismertségre és elismertségre, amit kivívott magának az elmúlt hatvan évben. Az elmúlt néhány év bebizonyította, hogy az egyetem része egy nemzetközi hálózatnak. Több közös oktatási program indult el, köztük a UCL-lel, a Groningeni Egyetemmel, a Nijmegeni Egyetemmel, és a Bolognai Egyetemmel. Elindult az idegen nyelvű oktatási programunk is, és ebben a félévben minden héten érkezett vagy érkezik hozzánk külföldi vendégprofesszor Indiától Írorszáig.

A nemzetközi szerep azt igényli, hogy az egyetem és a kar megmutassa szakmai sajátosságát a világ többi egyeteméhez képest. Az állítható, hogy a világ más közgazdasági egyetemeihez képest mi jobban törekedtünk a klasszikus politikai gazdaságtani műveltség, a történeti szemlélet elsajátítására, a kulturális hagyományok elemzésére és alkalmazására a közgazdaságtudományban - kivéve talán az elmúlt húsz évet. A módszertani következetesség, mindenekelőtt a matematikai vagy filozófiai módszertan hozzátartozik a magyar közgazdaságtan legjobb hagyományaihoz. Erősségünk volt a gazdálkodástudományi eredmények értelmezése közgazdaságtudományi eszközökkel és a többi társadalomtudomány alkotó használata. Új ismeretek halmozódtak fel szinte valamennyi tudományágban, és ezek megtermékenyíthetik a közgazdaságtudományt.

Gyakran vetődik fel, hogy miért van még mindig itt Marx szobra, volt olyan kari oktatónk, aki jelezte, hogy nem ért egyet vele, és szerinte nem méltó, hogy egy ilyen rangos egyetem, mint a miénk helyet ad neki. Természetesen ezzel nem értek egyet, de annyi kétségtelen, hogy Marx helyét újra meg kell találni a közgazdaságtudomány rendszerében, és különösen saját egyetemi hagyományaink között. Marx munkássága mégis csak arra figyelmeztet ebben a térségben, hogy a termelő ember szerepét, jogait mindig tisztelni kell, és hogy olyan politikai, gazdasági és kulturális közzegre van szükség, amelyik ezt el tudja érni. A módszertani következetesség a diszciplináris sokszínűség mellett erre támaszkodva érhető el, és ez adja egyetemünk és karunk egyediségét a nemzetközi versenyben.

A kar feladata, hogy a közgazdaságtudományi műveltség egészét tudja közvetíteni, abból ne rekeszen ki senkit és semmit, csak magát a kirekesztő szellemet. Nem kívánja folytatni azt a gyakorlatot, ami jellemző volt az elmúlt húsz évre. A tudományos gondolkodást az alapvető értékek, a biztonság, szabadság, demokrácia, jólét fenntartására szeretnénk fordítani. Ahogy *Gottfried Wilhelm Leibniz* fogalmazott: Az ész által meghatározottnak lenni a jóban a szabadság legmagasabb foka. A tudomány, benne a közgazdaságtudomány csak a jóra, a szépre és az igazra irányulhat, ezt kell szem előtt tartanunk a következő időszakban is. Egy egyetemi kar számára a mai (több évre szóló) kihívás egyben lehetőség is. Az egyetem nemzetközi rangját emelhetjük, ha részt veszünk a világ tudományos gondolkodásában, immár nemcsak tudományos választ keresünk szakmai kérdésekre, hanem részt veszünk az emberiség jövőjét formáló és meghatározó új paradigma kidolgozásában.

Köszönöm, hogy meghallgattak.